

Марко

Марко Бехар
Драмата на един голям творец

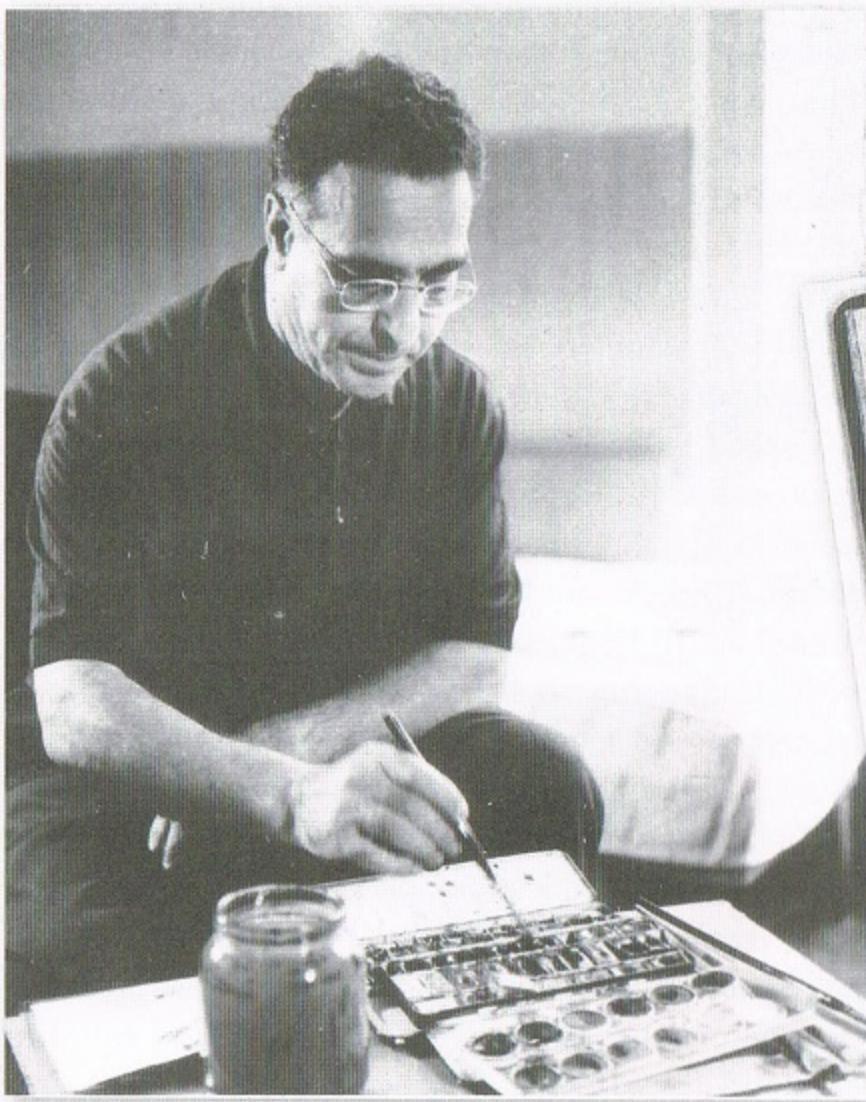
Текст: проф. Иван Маразов

Марко Бехар

През последните двадесет и пет години много се изприказва както за политическия, така и за културния живот в страната през времето на „тоталитаризма“. Тоталното отричане на този период имаше за цел да промени критериите за оценка на явленията, да отрече десетки творци, за да отвори място за новоизлюпени претенденти за слава. Стигна се до твърдението, че у нас не е имало фашизъм, че съ-

противата срещу него била форма на тероризъм, а творците, които разработвали антифашистичната тема, били просто платени занаятчи. Като историк на изкуството знам, че няма епоха без конюнктурни художници. В същото време обаче примерите от историята и културата доказват, че не по-малко са творците, които вярват в идеологията на времето. Хора като Марко Бехар са били жертви на фашизма, но и борци срещу него. Художникът безпрекословно вярва в съже-

Марко Бехар в ателието си, София, 1970 г.

Marko Behar с родителите си Султана и Исаак и братята си Роберт и Шмил. Бургас, 1932 г.

човешките съдби.

Когато през 1933 г. младият работник от Бургас започва да изпраща в червения печат първите си карикатури, той едва ли се е надявал, че го очаква бъдеще на голям художник. Той е само на деветнадесет години и социалната сатира е проведена още на равнището на едните категории, поради което сюжетите са твърде общи, а образите са поляризириани като маски на капиталиста и пролетария.

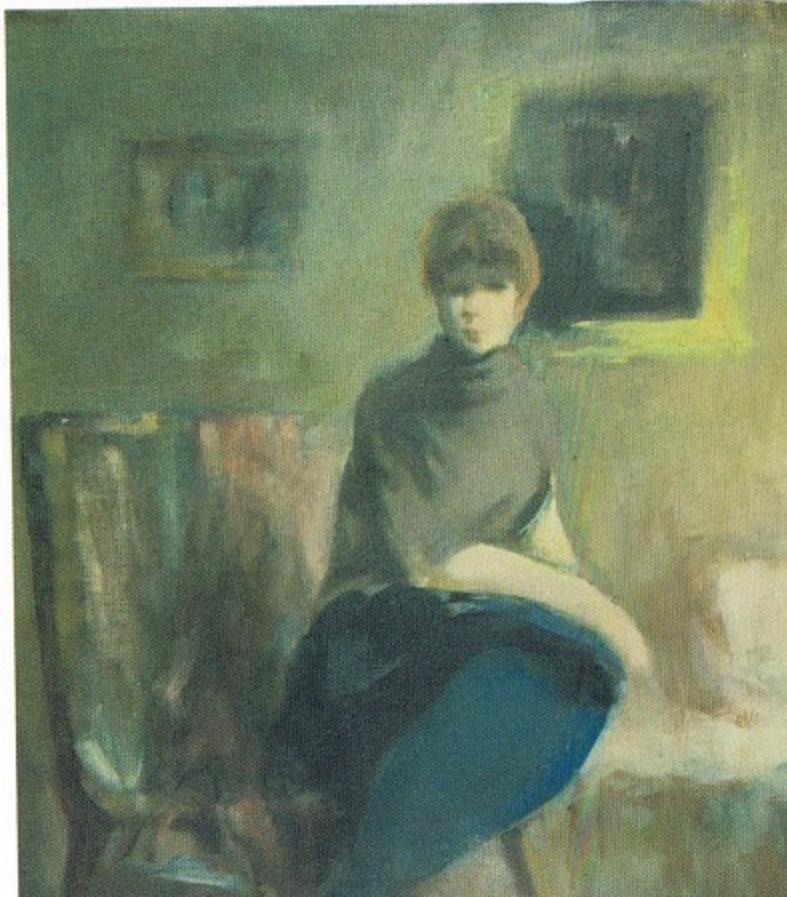
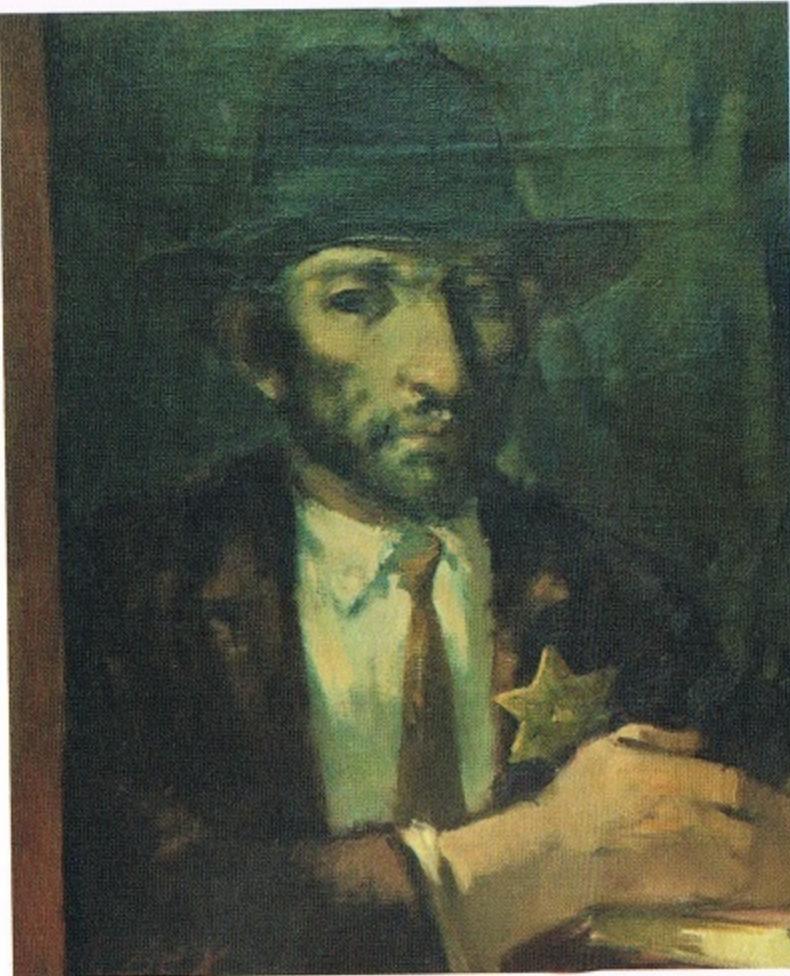
Животът обаче бързо ще изясни и конкретизира класовите представи и понятия на Behar. След 1936 г. неговият стил се променя ежегодно и то не само защото упоритата работа над рисунката ще му помогне да развие таланта си, а и защото художникът все по-остро ще се сблъсква

сам с проблемите на фашистката действителност, все по-ясно ще се ориентира в тях, все по-страстно и осъзнато ще се ангажира с тях. Тази вътрешна ангажираност е многопланова. От една страна, тя се изразява в рисунките му като субективна психологическа реакция на този мра-

Marko Behar със съпругата си Шели, 1944 г.

тите и ге-
роите си, защото те са
част от него, те изразяват
неговата идеология, борят
се за неговата чиста вяра.
Дори когато е разочарован
от развитието на социал-
ната идея у нас, той не
престава да се обръща
към антифашистката
тема, за да напомни на
управляващите за въз-
вишеността на самата
идея. Затова днес М.
Бехар е актуален – и с
качествата си на тво-
рец, и с принципиалността
на гражданско си
поведение. Защото ужа-
сеният поглед в тъжните
очи на преследваните от фашизма евреи като
че ли вече е позабравен, като че ли с госага из-
ключваме телевизора, когато ни показват жесто-
костите в съвременния свят. Творчеството на
М. Бехар е незатихващ призив срещу забравата,
срещу апатията, срещу липсата на съучастие в

чен свят, а от друга, в лично участие в борбата (легална и нелегална) на комунистическата партия. Рисунките с всяка изминала година ще стават все по-конкретни като сюжетно-образен разказ, все по-усложнени като конфликтна ситуация, все по-драматично насытени. От алегоричността на сюжетите-образци, от външното знаково третиране на героите (1936-1937) постепенно се преминава към по-многопластова сюжетна мотивираност на поведението, към обособяване на атрибути с по-конкретизиращ анализ на средата, към социално-психологическа гротеска на персонажите (1938-1940), за да се стигне до експресивната сатира на една жестока епоха,

„Евреин със звезда“, масло, платно, 1970, 50x80

„Портрет на момиче със сини чорапи“,

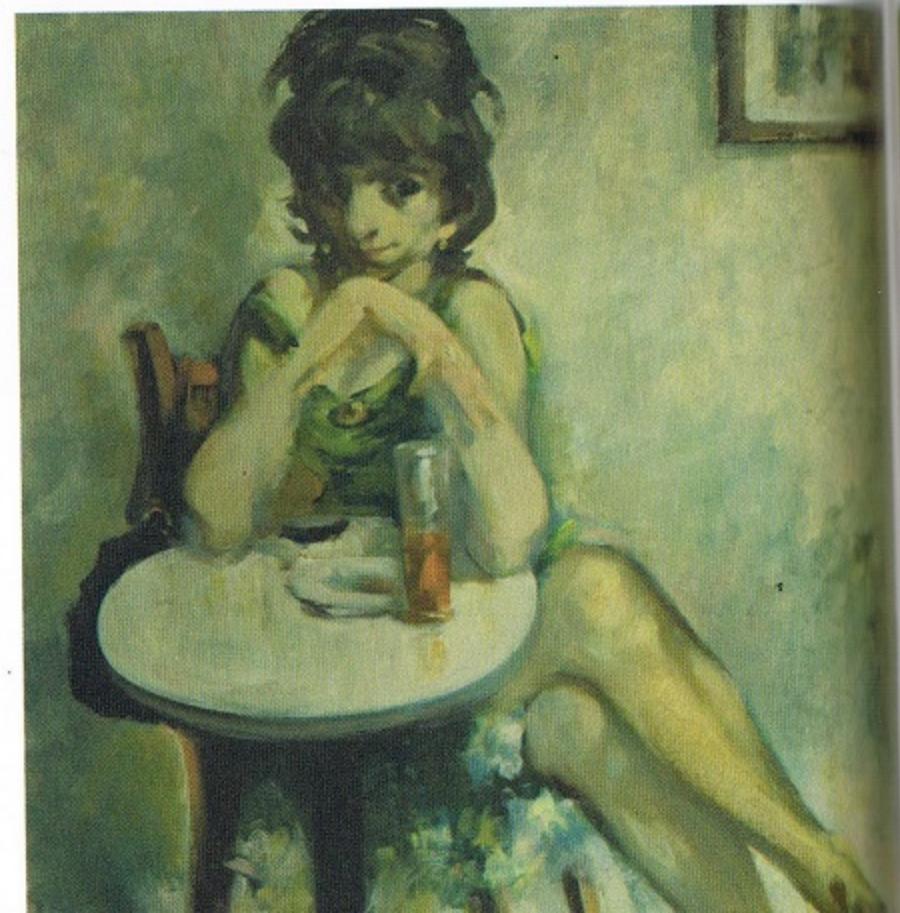
1967-1968, масло, платно, 45x37

„Чаша с цитронада III“, 1967-1970, масло, платно, 69x50

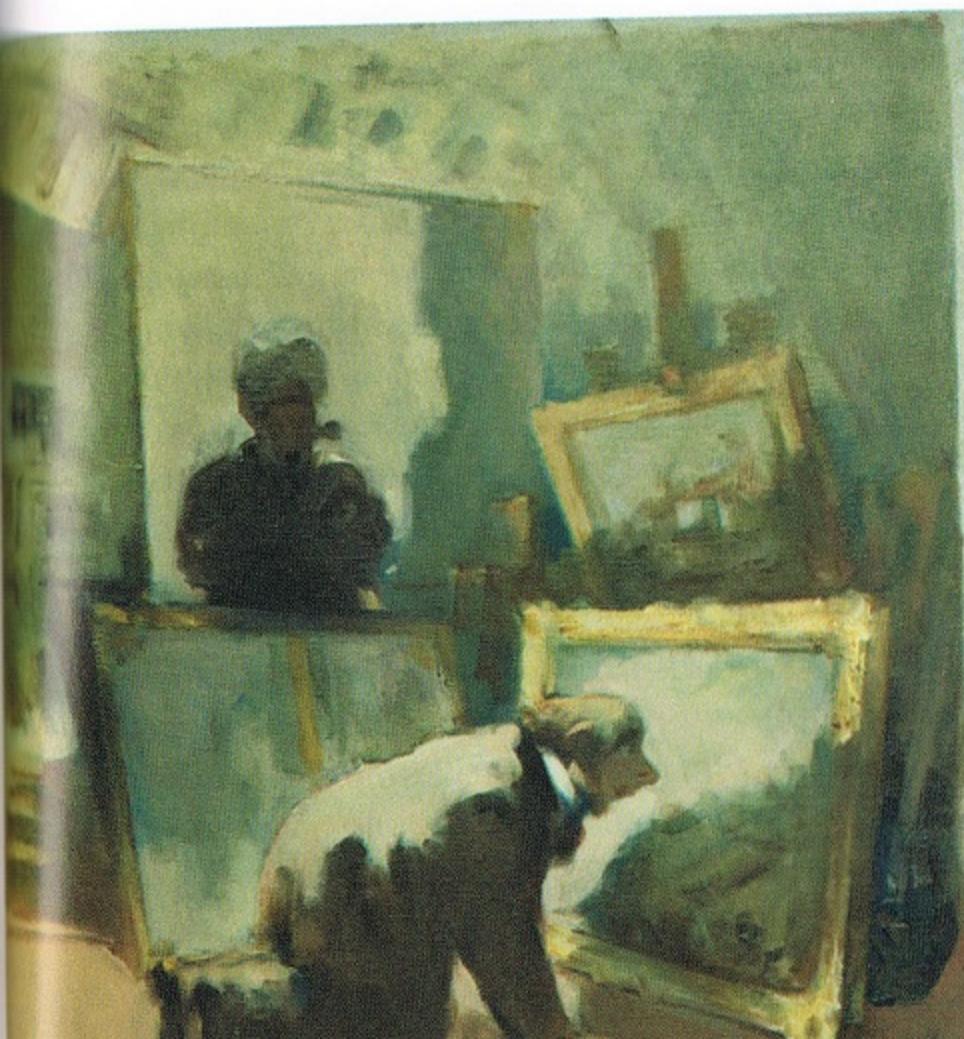
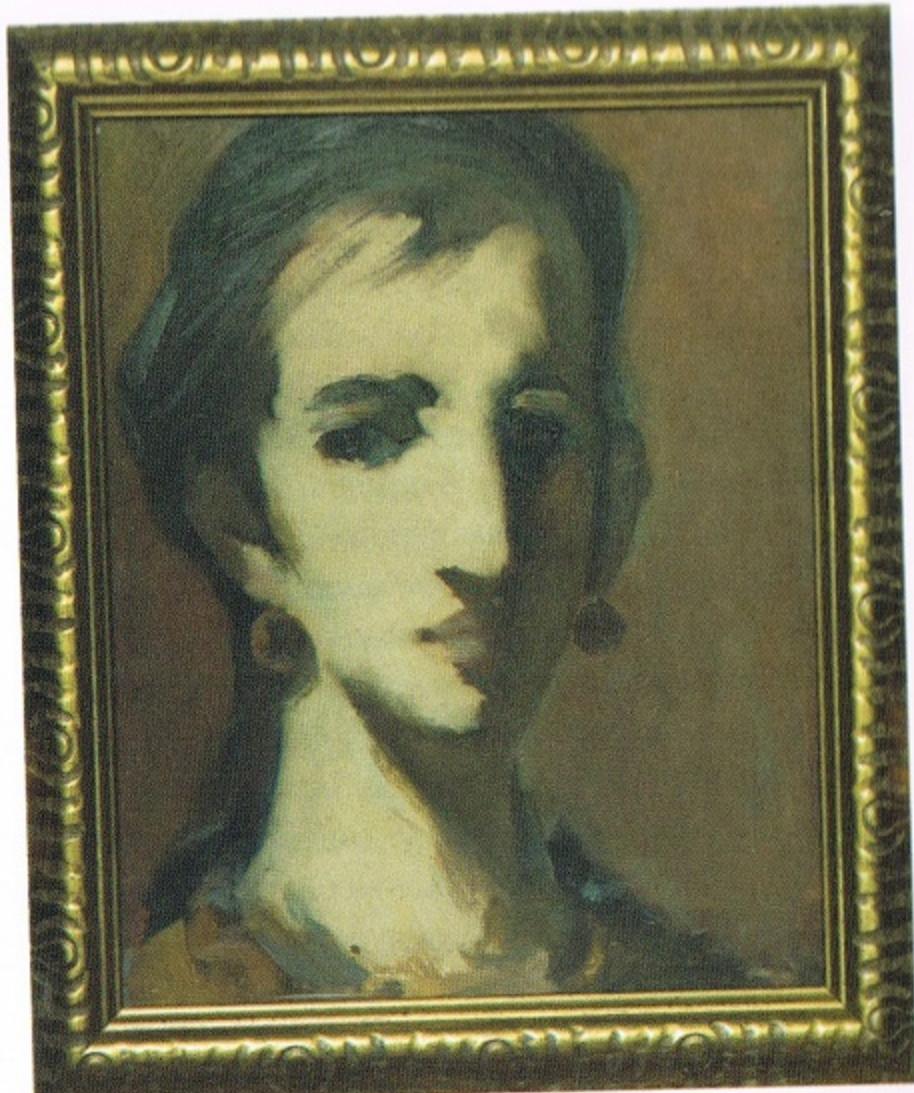
„Ценителят“, 1968, масло, платно

„Дамски портрет“, масло, платно, 1964

„Санчо Панса губернатор“, 1971, масло, платно, 55x46

до драматизма на цялостната атмосфера, до умагинерните ефекти на събуденото зверско начало у човека (1941-1944). Рисунките от еврейския трудов лагер не само показват ужаса на положението, те са и свидетелства за несломим дух. Дори в най-драматичните ситуации Бехар не губи чувството си за ирония и самоирония, свойствено за еврейския етнос – това отношение напомня донякъде Уди Альн. В чисто формален план измененията в проблематиката и интерпретацията се изразяват в конкретизиране на първоначално условната линия до степен да придобие изобразителни възможности пространствено да разгръща формите и изразителната способност да внушава гротескност чрез хиперболизация на пропорциите и пластиката. Когато обаче психологическият натиск изисква и внушение на самата атмосфера на събитието, художникът се отказва от несъмнените си постижения в линеарността и енергично набелязва формите чрез щриха и ги материализира физически и психологически чрез

петната на туша. Както в плана на подхода, така и в плана на средствата тези изменения ни разкриват преход от карикатурата към сатирическата рисунка. Рисунките от 1938-1944 г. са сред най-доброто, създано от българската графика през този период. След 1944 г. Бехар, заедно с Валери Петров, създават серия сатирични рисунки за в. „Стършел“, в които талантът му на разказвач и сатирик, но и на невероятен майстор на рисунката, се разкрива изцяло.

Вторият голем период в творчеството на М. Бехар започва със следването му в на Художествената академия в Ленинград (1957). Поле на обществена изява за него става карикатурата. Веднага проличава вътрешният конфликт между условностите на този вид изкуство и възпитанието в духа на „социалистический реализъм“. Метафорите се извличат от литературна основа, третирана буквально в рисунката, често с напълно излишни за темата подробности. В жанрово-сатиричните рисунки виждаме същото противоречие. Всичко това отслабва ефекта на въздействие, защото е скован поривът, изхвърлени са елементите на деформация и хипербола, които придаваха на художествения език сатирично-изобличителен оттенък и предаваха личната ангажираност на художника към третирания проблем. Апсвят неочекваните пространствени решения, толкова характерни за предишния период, а това намалява експресивността на изказа. Тези промени са настъпили по това време в цялото ни изкуство.

След 1960 г. хоризонтите започват да се разширяват. Марко Бехар създава епичния цикъл „Партизански дневник“. „Конюктурна“ тема, но за този, който не е бил в Съпротивата. Художникът влага цялата си страсть, стреми се да се освободи от сковаващите академични навици, оставя формата отворена, разчита на контрастите на светлина и сянка, на експресивността на едрия щрих, на композиционните ефекти. Той е на пътя на промяната, но в някои рисунки почти физи-

чески усещаме колебанието между интуицията на таланта и насиленото убеждение. По това време се разгарят дискусии срещу академизма. Можем да си представим вътрешния конфликт на твореца, особено като имаме предвид неговата чиста преданост към изкуството. Но той намира в себе си сили да седне на масата и да работи. Дълги часове рисува от натура, от стомиците „актове“ ще върне сигурността и свободата на ръката си. Отново придобива лекотата на линията и щриха, стига до тяхното естетическо внушение извън самия обект. Смея да твърдя, че М. Бехар е сред най-изисканите рисувачи у нас, които съчетават изобразителните, сугестивните и чисто естетическите възможности на линията, щриха, петното, цвета.

Към края на шестдесетте години художникът е вече формално готов да решава по-сложни художествени задачи. И въпреки това сатирическите му рисунки отстъпват като внушение пред работите му от четиридесетте години. Ранните творби имат по-силен идеино-емоционален заряд, защото са изградени върху по-широката социална основа на изобличаваните явления и с по-дълбока лична ангажираност от страна на самия художник. В тях впечатлява мащабността на замисъла, а оттук идва и монументалната сила на образите, дори когато са отрицателни. Социалните обобщения на художника покриват действителност, кипяща от противоречия, а социалните му прозрения категорично предсказват изхода от тях. Художникът е зал ясна и осъзната позиция и я изразява гневно и отличаващо. Но сега са си отишли конфликтите, отшли са си героите. Творецът е останал без голяма цел – какво са дребните еснафи пред жестоките капиталисти. Няма проблеми от мащаба на Бехар. Тук е неговата драма. От друга страна, той никога не е бил склонен към чистия хumor. Той не оценява събитието или явлението от гледната точка на абстрактни понятия, а само от позицията на не-

говата социална абсурдност. Не че не притежава чувство за хумор, напротив, той във всяко нещо може да открие смешната страна, може да бъде добродушно насмешлив или горчиво ироничен, но не е в състояние да задържи удобната дистанция на смешното заради самото него. Неговият смях е винаги ангажиран – и гражданско, и лично.

Драмата намира разрешение в началото на седемдесетте години. Художникът замисля един голям сатиричен цикъл, който нарича „Божески работи“. Няколко теми се преплитат в тези рисунки: антиклерикална, антиеснафска, битовата сатира и т.н. Но основната идеяна ос е авторитарността, въплътена в образа на Бога. Разбира се, за всички е ясно, че художникът има предвид „култа към личността“ изобщо и към особата на Тодор Живков в частност. Това вече е тема, съответстваща на машабите на Бехар, това е идеен проект, който предизвиква големият творец у него. Сега отделните черти на социалните и човешките пороци се концентрират в една гротеско-монументална фигура. Като използва теми и образи от християнската митология, Бехар достига до извисена метафорична трактовка на своя божествен персонаж. Не е случайно, че в композицията и жестуалността той прилага някои стилови принципи на барока, за да пародира привидното величие. С лекота, сигурност и вдъхновение той постига чудесни идейно-художествени резултати – художникът отново е попаднал на важна социално-етична тема, отново е намерил достоен за сатирата си герой. Във всички случаи „Божески работи“ е не само връх на втория творчески период, но и преодоляване на творческата драма на Марко Бехар, едно удовлетворение за неговата човешка, гражданска и партийна съвест, негово морално завещание. Тези рисунки са изпълнени с такъв подем, с такава сигурност на ръката, с такава лекота на линията, че тези качества се пренасят и върху възприятието на зрителя – сякаш той

осезателно усеща вдъхновението на художника в самия процес на рисуване.

Драмата на Марко Бехар е не само в конфликта между идеала и действителността, тя е и в промените в самата художествена концепция, наложени от догматичната система на идеологически натиск. Развитието на художника върви в посока на нарастваща психологизация, към по-пълно мотивиране на идеята, към задълбочаване на характеристиките на героите и на анализа на отношенията между тях. Това определя голямото значение на сюжета в неговото творчество. Трактовката му преминава от сюжета-образец и сюжета-илюстрация до пълно разкриване на вътрешно сюжетните връзки. В най-добрите му творби това не означава пасивно описание на събитието. Ангажираността му винаги го води или до сатирична заостреност, или до напрежнат драматизъм, или дори до вдъхновен революционен романтизъм. М. Бехар и в живота беше голям разказвач. Той е внимателен наблюдател и този дар е съчетан с безпогрешна интуиция за характера на образа или събитието. И ако в неговия разказ събитията и героите изглеждат толкова интересни, то не е защото в действителност са били в такава степен занимателни, а защото, преучупени през неговата сатирична оценка, получават неочекваната значимост на примери за дадено съзнание, за дадени отношения, за определен възглед и начин на живот. Но художникът притежава и едно друго рядко качество – като актьор той умеет да се превъплъща в образа, който извайва, т.е. влиза в логиката на поведението му, преценява вкусовете му и превръща всеки детайл в атрибут на психологическата му същност, намира най-варната реакция на всяка ситуация. Той често хиперболизира образа, като използва средствата на гротеската. Но физическата уродливост при него е винаги знак за духовно осакатяване, при това не толкова като изкривяване на личния морал, колкото като недостатък

на обществено възпитание. Затова гори тясно етническите въпроси на еврейското малцинство получават ярка социална характеристика. Именно това умение да се присади всеки образ с неговия индивидуален характер в конкретна обществена среда, да се изгради с точен социално-психологически и морален статус е едно от големите качества на Марко Бехар като художник-сатирик. Той се оформя като художник по силата на животейските обстоятелства – за него изкуството е оръжие за социален протест. Но тези „външни“ причини определят характера на творчеството му, а не отношението към самото изкуство. А в него има толкова всеотдайност, толкова съмнения, толкова конфликти, толкова святост, че заслужава да се отбележи особено – това е отношението на любителя, който вярва в таланта и призването си, но който се измъчва, че неговата творческа дейност не е социално легитимирана чрез професионална квалификация.

Дори когато получава (на твърде зряла възраст, впрочем) дипломата си, М. Бехар не загубва онзи трепет, когато вземе перото. И мисля, че това му помага да запази по-голямата искреност в работите си, в смисъл да не се поддава на професионалната рутина, да търси винаги лично удовлетворение от работите си. С всеки лист той доказва една изключителна взискателност към

ХУДОЖНИКЪТЪ МАРКО БЕХАРЪ-СЕЛСКИ ВИ КАНИ ДА ПОСЕТИТЕ ПЪРВАТА МУ САМОСТОЯТЕЛНА ИЗЛОНЖБА ОТКРИВАНЕТО НА КОЯТО ЩЕ СТАНЕ ВЪ НЕДЪЛЯ, 37 Т. М. 11 ЧАСА ПРЕДИ ОБЪДЪ ВЪ САЛОНА НА КЛУБЪ „ЮНИОНЪ“ УЛ. ЛЕГЕ, 13 ЕТ. (ЕЛИТЬ БАЗАРЪ). ОТКРИВАНЕТО ОТЪ Д-РЪ Н. МЕВОРАХЪ.

*Посвещението се
отнася за художника
Никола Мирчев.*

АВТОБИОГРАФИЯ

Въпреки усилията на моите родители, аз съм се родил едва през 1914 г. Изпратиха ме други трима братя и една сестра. Аз така си е останах най-малкият на години и на ръст в семейството.

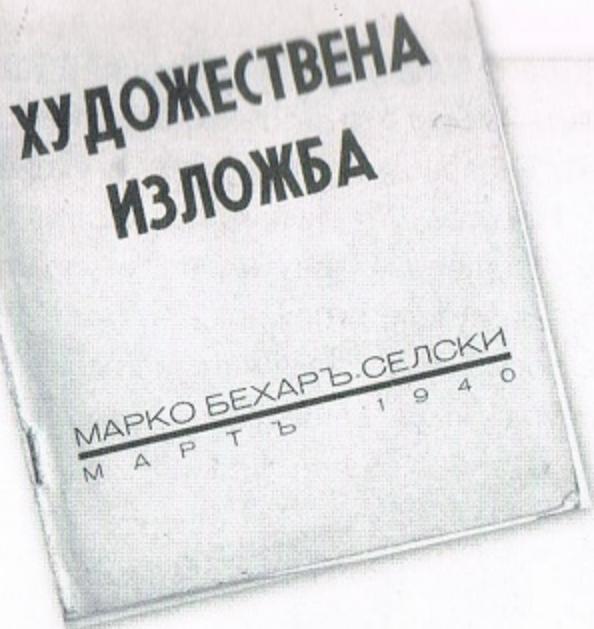
В мечтите си моите родители ме виждаха „доктор“ или „търговец“, а аз избрах най-неудачната професия — „да правя маймунки“ — така моята майка наричаше заниманието на рисувачка.

Докато се „докопам“ до поста подпредседател на Съюза на българските художници, аз упражнявах доста професии: бях джамдия, безработен, сбирах яйца по селата, продавах любеници и шоколади по уличите, бях спортист, пак безработен и гладен, после счетоводител, палеограф, каменоделец, полулагайлен, лагерист, партизанин, редактор, студент (на стари години), пак безработен; както виждате, един живот богат с преживявания, наблюдения и опити и търпде мало време за рисуване. Сега, за щастие, съм по-свободен — участвувам само в 17 конкурси, член съм на само две бюра и консултант само тук и там; нашестина трябва да тичам около „стопанската“ дейност на Съюза, но това върши между заседанията (три пъти на ден по 9 часа). В личния живот също ли потърсих: пия само горнибанска вода, отворих ли се едно ново стомашната язви, получих първа категория нервно-психострессово

Интересно е да се
знаят стимулите, които
карат някои да учат
непременно в прави-
телствената болница

Многое получится, когда-либо и когда
и заслужит ее хартия. Но же
не поддается и не поддается никакому
и такому выражению, ибо это прояв-
ление есть нечто

Max erga ~~unter~~^{die} zuhol
Kesse erga ~~unter~~^{die} unzugehöret
ca erga ~~unter~~^{die} welche reicht

шипове по гръбначия стълб, виждам се с жената и децата на 3 дена поднаж.

Като се обръна назад, за да видя творческия си път, констатирам, че и в него не ми спомнят успехи. От първата си изложба през 1940 г. усънил да купя плат за една рокля на майка си, а на себе си — един каскет.

Излагал съм у нас и в чужбина, за което получавах ласкови отзиви; на едно обсъждане бях обвинен в измяна към родината, защото съм бил изпълнител само еврейски физиономии в цикъла си „Партизански дневник“, с което съм бил отрекъл фактическото участие и на българите в нашата съпротива.

Що се отнася до моето развитие като художник, някои колеги се опитват рязко да разделят моето скромно творчество на два периода — единият от раждането ми до завършването на Художествената академия в Ленинград и другият — от завършването на Академията до днес. Според мен, този спор ще се реши на тази изложба.

Моля ви да разгледате внимателно рисунките и проявите дешикатност в оценките си, като взимате под внимание напредналата ми възраст и нервното ми състояние.

Желая си успех!

София, март 1964 г.

Автограф.

Възприето усещане на място предадено, аз
са рисувал тук през 1944 год. „Изгубените и
други изчезнали брат“ е била съдба. Аз
живях си и състрадах как членът на германци
и на руски войници също
~~и на руски войници~~
„Българията“ предадена на германци
— „Германци“, аз избрах да избягвам
изгубените — да живея чисто чукачка „жизнената“
жизнена съдба на членът на германци
и изчезнали — рисувалите.

До както се „докосна“ доколко изпир,
погодил се със съдбата си да избяга със
зъби, аз изпирвал съдът на германци
изгубените, „Германци“, съдът на германци
изчезнали, предадени на германци със зъби
изчезнали, 15-и съдът, аз избяг-
гах със зъби, живея чисто чукачка. Напеч-
ти компютърът изпирал съдът.

себе си: има рисунки, които повтаря многократно, само за да постигне най-голяма непосредственост, свобода и лекота на художествения израз, съвършенство в овладяването на избрания мотив. Тази упоритост в подчиняването на средствата, в търсенето и изявяването на собствената им формална ценност ме навежда на мисълта, че у него комплексът „художник“ е съществувал, задълбочен от обстоятелството, че основно поле за изява при него е била публицистиката. Бешков, от пиецестала на всепризнат майстор, малко е позирал, когато наричал себе си „вестникар“. Бехар, без да подценява социалната значимост на този вид художествена дейност, винаги се е стремял към „голямото изкуство“. Този комплекс постоянно разделява у него сатирика и „изящния художник“. Обаче дори когато „чистият художник“ се любува на пластиката на тялото или съзерцава играта на светлината по него, другата половина от творческия натюрел не се примирива и се намесва с етическа оценка.

Marko Bexar е класик на българското антифашистко изкуство. Неговото творчество е толкова тясно свързано с епохата, че представлява най-непосредствен личен и дълбоко изживян отклик на времето. Като творческа позиция той има място някъде между Бешков и Ангелушев, но се отличава от тях с по-изостреното си емоционално възприятие на проблемите на света и хората, с по-голямата си лична ангажираност от моралните аспекти на явленията. Може би той никъде не ни е оставил образ, въпълъщащ неговия духовен идеал, но той стотици пъти ни е повтарял какъв не трябва да бъде истинският човек. Чрез това отрицание той утвърждава в съзнанието на хората онези човешки и обществени добродетели, които според него трябва да притежава човекът. ■

Биографични данни

Марко Бехар е роден на 12 март 1914 г. в Ямбол. През 1932 г. завършва търговската гимназия в Бургас. От 1933 г. започва да сътрудничи във В. „Жупел“. През 1935 г. се премества в София, където става член на читалище „Х. Н. Бялик“, на Съюза на търговските служащи и на Еврейското народно читалище, от 1936 г. и на Дружеството на новите художници. Първата си самостоятелна изложба организира в Еврейския дом в София през 1940 г.

В годините 1941-1944 г. участва в съпротивителното движение, изпратен е и в еврейски трудов лагер. В периода 1946-1949 г. сътрудничи във В. „Стършел“ и влиза в ръководството на Съюза на българските художници. През 1957 г. завърши графика в Института за изобразителни изкуства „И. Е. Репин“ в Ленинград (дн. Санкт Петербург) при проф. А. Ф. Пахомов. След завършването си в България сътрудничи на различни периодични издания и работи във В. „Стършел“ като заместник-главен редактор.

Умира на 15 септември 1973 г. в София.

Има самостоятелни изложби в България (през 1964 и 1968 г.) и в чужбина - Унгария, ГДР, Полша, Чехословакия. Участва в много общи изложби в страната и в представителни изложби на българското изкуство в чужбина - Швейцария (Лугано – Биенале), Бразилия (Сао Пауло), Италия, Мексико и в страни от Източна Европа.

Негови ретроспективни изложби са организирани през 1974 г. в София, 1984 г. юбилейни ретроспективни изложби в София и Кюстендил, 1992 г. самостоятелна изложба в Йерусалим, Израел. През 2001 г. в галерия „Райко Алексиев“ в София е организирана изложба „Непознато“ с творби, притежание на семейството, с която се отбележват и 60 години от първата му самостоятелна изложба.

Негови творби се намират в Национал-

ната художествена галерия – София, в галериите в Пловдив и Ямбол, а също в художествени сбирки в Дрезден, Будапеща и в частни колекции.

Носител на награда „Св. св. Кирил и Методий“, I степен. През 1964 г. е удостоен със званието „Заслужил художник“, а през 1973 г. е удостоен посмъртно с Голямата награда за рисунка и карикатура „Илия Бешков“.

